

Een gevaar voor de ziel of een zegen voor de kerk? Over lekenpredikers in een protestantse kerk

1. Inleiding: waarom deze vraag?

Alles verandert, ook de kerk. Eeuwenlang waren de ambten in een calvinistische kerk helder en duidelijk: de academisch opgeleide predikant - en dat was op weinige uitzonderingen na de *gemeentepredikant* - en de door de gemeenteleden gekozen ouderlingen en diakenen. In de laatste jaren verandert echter de structuur van de kerk, in België net zoals in vele andere Europese kerken.

In de VPKB kwamen er 'pioniers' bij: zij zijn geen predikanten, hoeven geen master in theologie te hebben en proberen nieuwe vormen van kerkelijke presentie en van christelijke gemeenschapsvorming te ontwikkelen. Desalniettemin zijn ze normaliter verbonden aan een door de Belgische staat erkende predikantsplaats en worden als predikanten betaald.

Afgezien van de pioniers werden in de laatste jaren ook 'bovenplaatselijke functies' gecreëerd, bv. voor vorming of communicatie. Deze nieuwe functies konden door predikanten of niet-predikanten ingevuld worden.

Als gevolg ontstond er een nieuwe bezinning rond ambten en functies in de kerk. Wat is het eigene van het 'predikambt'? Waar, wanneer en onder welke voorwaarden mogen niet-predikanten in een eredienst voorgaan en de sacramenten bedienen? De vraag naar de lekenpredikers maakt deel uit van de grotere vraag naar veranderende kerkelijke structuren die eigentijds zijn en tegelijk in overeenstemming met de protestantse traditie.

2. Welke antwoorden zijn er?

In protestantse kerken is er niet één antwoord op de vraag naar het statuut van de lekenprediker te vinden, er zijn drie mogelijke antwoorden.

a) *Lekenprediker? Dat mag niet.*

Een voorbeeld voor deze positie is Bram van de Beek, emeritus hoogleraar Symboliek van de Vrije Universiteit Amsterdam. In zijn maandelijkse column in het Nederlands Dagblad uitte hij zijn diepe bezorgheid over een steeds vaker voorkomend verschijnsel in protestants Nederland: de preek van de leek.¹ In de zondagse eredienst preekt niet de predikant, maar 'zomaar iemand'. Voor van de Beek kan dat écht niet. Stel je voor: in een ziekenhuis worden de operaties niet gedaan door de chirurg, maar door een tuinwerker omdat hij goed met zijn mes kan omgaan! Voor een complexe medische ingreep moet je de nodige kwalificaties hebben, geldt niet hetzelfde voor een preek? De predikant heeft de nodige vakkennis, de leek heeft hem niet. Bovendien: als je daarmee begint, waar stop je? Van de Beek vreest: "Straks nodigen we ook nog oma's uit om hun kleinkinderen te dopen en de afwasser uit het restaurant om het avondmaal te bedienen."

Van de Beek is misschien scherp in zijn mening, maar wel in overeenstemming met de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De academische vakkennis staat hierin centraal. Een preekconsent kan alleen maar worden verleend aan personen met een theologische opleiding op academisch niveau, bv. personen die een studie theologie met goed gevolg hebben afgerond, maar om de ene of andere reden niet predikant werden. En zelfs dan zijn er nog subtiele verschillen: een

¹ De tekst is online beschikbaar: www.nd.nl/opinie/columns/627371/hou-toch-op-met-de-preek-van-de-leek-straks-laten-we-oma-s-nog-hun-kleinkinderen-dopen.

predikant mag bv. de zegen opleggen, de houder van een preekconsent moet zich beperken tot een zegenbede.

b) *Lekenprediker? Dat mag niet, maar het moet omdat het anders niet kan.*

Men kan deze positie als volgt samenvatten: in de ideale wereld zouden er genoeg predikanten zijn, lekenpredikers zouden overbodig zijn. Maar ja, deze wereld is niet ideaal en daarom zijn lekenpredikers, bij gebrek aan beter, helaas nodig. Om het in de lijn van Bram van de Beek te zeggen: beter de tuinman opereert met zijn mes dan helemaal geen operatie!

Ondanks haar kerkorde kan ook de PKN als voorbeeld voor deze houding dienen. Zo organiseerde bv. het Landelijke Dienstencentrum cursussen voor leken om in rouwdiensten voor te gaan. De redenering is simpel: er zijn te weinig dominees, het kan niet anders.²

c) *Lekenpredikers? Ja, graag.*

Een voorbeeld voor deze houding is de Evangelische Kirche in Deutschland (EKD). In de lidkerken van de EKD zijn lekenpredikers vanzelfsprekend. Er zijn geen precieze cijfers beschikbaar, maar men kan vermoeden dat in 25-35% van alle kerkdiensten lekenpredikers voorgaan. In het EKD-document *Kirche der Freiheit* (2006) werd als streefdoel (!) geformuleerd dat in 2030 twee keer zoveel lekenpredikers actief zouden zijn als predikanten.

De belangrijke rol van lekenpredikers in het Duitse protestantisme heeft niet zozeer theologische dan historische redenen. Een belangrijke rol speelde het nazisme. Vrij snel na 1933 werden predikanten van de Bekennende Kirche door de overheid onder druk gezet en ook met gevangenis bedreigd. In deze situatie werden spontaan gemeenteleden tot 'Nothelfer' beroepen en geordineerd. Mocht de predikant gearresteerd zijn, konden zij in de eredienst voorgaan. Vanaf 1939 werden predikanten (met name aanhangers van de Bekennende Kirche) voor de krijgsdienst opgeroepen waardoor de gemeenten vacant terugbleven. Lekenpredikers waren vaak de enige mogelijkheid om de eredienst te kunnen vieren. Na 1945 hebben alle lidkerken van de EKD de dienst van lekenpredikers in hun kerkordes geïnstitutionaliseerd.

3. En wat zegt de VPKB?

Lekenpredikers komen in het kerkrecht van de VPKB maar terloops voor. In het kader van de taken van het districtsbestuur bepaalt artikel 24.6 van de constitutie dat het districtsbestuur over de vorming van de lekenpredikers hoort te waken. Dit wordt door twee punten geconcretiseerd: a) het districtsbestuur accrediteert de lekenpredikers van zijn district, b) het districtsbestuur maakt een lijst op die aan de kerkenraden ter beschikking wordt gesteld. Impliciet wordt daarmee bepaald dat de criteria voor de toelating van lekenpredikers en de concrete invulling, vooral de vraag van een mogelijke sacramentsbevoegdheid, onder de verantwoordelijkheid van het districtsbestuur vallen. In verschillende districten kunnen daarom ook verschillende regels worden gehanteerd. De twee Vlaamse districtsbesturen van de VPKB probeerden in de laatste jaren om gezamenlijke regels voor de lekenpredikers te formuleren. Op dit moment zijn echter nog geen definitieve besluiten bekend.

4. Terug naar de bronnen: wat is de positie van lekenpredikers in een protestantse kerk? Een stuk ambtstheologie

4.1 Luther

² Vgl. Woord & weg 9/2017.

Het startpunt is helder. Iedere uiteenzetting van een protestantse ambts­theologie moet beginnen bij het 'algemeen priesterschap van alle gelovigen'. De term zelf wordt door Luther noch door een andere hervormer van de 16e eeuw gebruikt. Hij is veeleer een toegespit­te formule die de belangrijkste elementen van Luthers visie op de kerk samenvat.

In 1520 publiceert Luther zijn programmatisch geschrift 'Aan de christelijke adel van de Duitse natie over de verbetering van de christelijke natie'. In een metafoor dat aansluit bij de architektonische structuur van middeleeuwse steden stelt Luther dat de Roomse kerk drie muren heeft gebouwd om haar macht te beschermen:

- De eerste muur bestaat in de bewering dat er twee standen bestaan: de geestelijke stand die gevormd wordt door paus, bisschoppen, priesters, monniken en nonnen, en de wereldlijke stand die uit alle anderen bestaat. De geestelijke stand staat boven de wereldlijke.
- De tweede muur is de pretentie dat alleen de paus het recht heeft om over de correcte uitleg van de bijbel te beslissen.
- De derde muur is de claim van de paus dat hij alleen een concilie bijeen mag roepen en alle besluiten moet bevestigen voor ze geldig kunnen worden.

Op die manier is de Roomse kerk immuun. Ze is beschermd tegen de wereldlijke macht, de bijbel als een instrument van kritiek en binnenkerkelijke kritiek die zich op een concilie zou kunnen uiten. Maar door de bijbel te laten klinken wil Luther deze drie muren doen instorten, net als Jozuas bazuinen de muren van Jericho tot val brachten.

De eerste muur brengt Luther tot instorten door te verwijzen naar 1 Cor 12 en 1 Petr 2. Er zijn geen geestelijken en leken. Er is geen hoger en lager, niet eens een 'anders'. Door de doop zijn alle christenen priester, bisschop en paus, ook al oefent niet iedereen dit ambt uit. Alle christenen zijn geestelijken, ze zijn priesters en koningen.

Maar hoe verhoudt zich het algemene priesterschap tot het bijzondere predikambt? Zonder in details te kunnen gaan, begrijp ik Luther als volgt: God geeft aan alle christenen de opdracht om het evangelie te verkondigen. Er is dus een 'ambt van verkondiging', gegeven aan iedere christen. Waar echter 2, 3 of meer christenen bij elkaar zijn, wordt deze opdracht aan één persoon of meerdere personen overgedragen. Het 'ambt van verkondiging' is een goddelijke stichting, de concrete invulling ervan een menselijk gebeuren.

4.2 Calvijn

Voor Calvijn vond ik de betreffende hoofdstukken van de dissertatie van Eddy Van der Borgh­ht heel verhelderend.³

Uiteraard bestaat ook voor Calvijn geen verschil tussen geestelijken en leken. Het kerkelijk ambt vindt zijn oorsprong in Gods wil om daardoor tot ons te spreken. De concrete invulling van de ambten, de differentiatie in verschillende ambten is echter niets wat door God voor alle tijden en alle plaatsen ooit werd besloten.

Calvijn maakt een tastende, voorzichtige beweging, aan de ene kant luisterend naar de Schrift (vooral Ef. 4), aan de andere kant kijkend naar zijn eigen context. Eddy Van der Borgh­ht: "Calvijn wil zelf niet de indruk wekken dat over de onderscheiden ambten het laatste woord is gesproken. In het

³ E.A.J.G. Van der Borgh­ht: *Het ambt her-dacht*. De gereformeerde ambts­theologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de Theologische Commissie Faith and Order van de Wereldraad van kerken, Zoetermeer 2000.

licht van zijn tijd interpreteert hij en maakt hij keuzes"⁴. Zijn benadering is eerder functioneel: "Het onderscheiden van ambten is niet bedoeld als bijbels puzzelen, maar is het gevolg van het zoeken naar een functionele beschrijving van het ambt. Ambt is geen kwestie van namen, titels of waardigheden, maar van taken die worden opgenomen."⁵

Ambten kunnen ook context-gebonden zijn. Het ambt van apostel bv. interpreteert Calvijn als verkondiging van een rondtrekkende zendeling in een heidens gebied. Voor Genève in de tijd van Calvijn is dit ambt niet van toepassing, in een andere tijd of op een andere plaats kan het echter weer herleven en op de betreffende context worden toegepast.

Interessant is trouwens ook dat de huidige ambtsstructuur van hervormde kerken nogal verschilt van wat Calvijn voor ogen stond. De ouderlingen hebben bij hem een zeer beperkte rol die weinig te maken heeft met het besturen van de kerk. Pas na Calvijn krijgen de ouderlingen een belangrijker taak. Hiervoor is weer de context bepalend: in Genève gebeurde (net zoals in Duitsland of Scandinavië) de hervorming van de kerk samen met de overheid. Dit was door de minderheidspositie van de protestanten in andere landen anders. Het machtvacuüm dat daardoor ontstond, leidde tot een sterkere rol van de ouderlingen bij het besturen van de kerk.

5. En nu: de lekenpredikers

Zijn ze overbodig of maximaal een noodoplossing in tijden van gebrek aan goed geschoolde predikanten? We zien dat bij Luther én Calvijn een openheid voor een pluriformiteit van ambten en functies bestaat. In strikte zin zijn lekenpredikers voor een protestantse kerk niet nodig, maar ze zijn (volgens mij) zo zinvol dat ze *bijna noodzakelijk* zijn.

De lekenprediker is het zichtbaarste teken en de helderste uiting van het priesterschap van alle gelovigen.

De verkondiging van het evangelie is een opdracht aan en een taak van alle gelovigen, niet alleen van de predikanten. Het bestaan van lekenpredikers maakt dat duidelijk. Ze zijn daarom ekklesiologisch van groot belang.

Je kunt je afvragen of in de protestantse kerken het algemeen priesterschap écht realiteit is. Reeds het feit dat we over 'lekenpredikers' praten, impliceert dat de andere predikers - de predikanten - géén leken zijn. In 500 jaar is het ons niet gelukt om terminologisch het verschil tussen geestelijken en leken achter ons te laten. - Predikanten vormen binnen de kerk een aparte groep: meestal de enigen die er voltijds werken, met een bijzondere opleiding (master theologie), een bijzondere titel (Ds.), een bijzonder gewaad (de toga), een bijzondere juridische status ('bedienaar van een erkende eredienst'). De lekenprediker is een herinnering aan de gemeente en aan de predikant dat er niet verschillende 'standen' in de kerk bestaan, maar dat állen priesters zijn en dat állen geroepen zijn om het evangelie te verkondigen.

De uitleg van de bijbel is een taak van de hele kerk. Ook daar staan lekenpredikers voor.

Ik wil nog eens stil staan bij Bram van de Beek. Zijn column lokte verschillende reacties uit. Één commentaar sprak ervan dat van de Beek terug zou leiden naar 'Roomse gezagstructuren'. En daar zit iets in: herinnert van de Beeks felle mening dat alleen predikanten over de nodige deskundigheid beschikken om de bijbel uit te leggen niet aan de tweede pauselijke muur waar Luther het over had? In plaats van de wijding is nu de deskundigheid van een academische studie de voorwaarde om de bijbel te mogen uitleggen. Daarentegen blijft vast te houden: niet alleen de verkondiging van het evangelie is een taak van alle christen, ook de uitleg van de bijbel is een recht (en een taak) van allen.

4 147.

5 145.

De praktische waarde van lekenpredikers: een koor van stemmen.

De Reformatie leidde tot een professionalisering van het beroep van predikant. Niet meer de wijding, maar de kennis stond centraal. De professionalisering neemt in onze samenleving nog toe. Goed opgeleide predikanten zijn daarom ook in de toekomst van groot belang.

Lekenpredikers vervangen daarom predikanten niet, ze vullen ze aan. Predikanten zijn een vrij homogene groep: ze zijn allemaal academici, ze hebben allemaal min of meer dezelfde studie achter de rug, ze zijn geschoold in dezelfde manieren van bijbeluitleg. De meerwaarde van lekenpredikers is dat zij hún levenswereld en hún ervaringen inbrengen en daardoor soms een andere insteek hebben dan de vaktheologen. (In het district waar ik als predikant in Duitsland werkzaam was, hadden de lekenpredikers o.a. volgende beroepen: ingenieur, administratief medewerker van een ziekenfonds, leraar, huisvrouw, boer, bouwvakker.)

Het gaat niet om een minachting van deskundigheid en vakkennis, maar om aanvullende perspectieven en andere levenservaringen die voor de gemeente verrijkend kunnen zijn en die de verkondiging door de vaktheologen niet vervangen, maar aanvullen.

Lekenpredikers zijn - tenminste niet meer dan predikanten - geen gevaar voor de ziel. Ze zijn - net zoals predikanten - een zegen voor de kerk.